

НЕНАД СИМИЋ

НАДЕЖДА ПЕТРОВИЋ КАО ЛИКОВНИ ПЕДАГОГ

Од 1893. до 1914. године Надежда Петровић је провела као учитељ цртања у Вишој женској школи, Женској учитељској школи и Женској гимназији у Београду. Мада је, с прекидима, трајала две деценије, та њена значајна активност остала је још увек недовољно позната.

Смисао ликовног образовања у српским школама у XIX и на почетку XX века суштински је изражен следећим закључком:¹ „Да би се у ученица будило естетично осећање и развијао укус, јер школа посредно иде на руку неговању вештина и стварању будуће публице и пријатеља уметности — даје им се сваке године као нека допуна естетично васпитној настави, кадгод за то има подесних прилика”, могућност посећивања изложби и популарних предавања.

Приказујући изложбу Марка Мурата,² отворену у Београду, у Великој школи, 30. маја 1904. године, Надежда Петровић је написала: „Услови за културни развитак једног народа јесу и неговање вештина, она је знатна чињеница у животу његовом, она је његова учитељица и васпитачица; онај народ који се не труди да ту празнину попуни, који не негује вештине, неће никада знати ни имати племенитих мисли ни осећања за лепоту“.

Овакво схватање исходило је из чврсте психосоциолошке конституције једног уметника, чија су стваралачка начела била саобра-

жена општим просветитељским настојањима заједнице; као веома сложено друштвено биће, Надежда Петровић је, по превасходству свога позива, била предодређена да у своје времену тим напорима пружи највећу подршку и одреди прави смер.

Будући да је најпре прошла кроз атеље Ђорђа Крстића, минхенског ђака, приврженог екстеријерним мотивима, и Надежда Петровић је, оставши доследна свом првом творачком усхићењу и спознаји, била заокупљена природом која је, као спонтан ликовни доживљај, прожет лиризмом, на њеним платнима често имала пантеистичке акценте.

Као протагониста нових уметничких стремљења, самопоуздана и одважна, она је, већ на почетку, динамиком и сензибилношћу, збуњивала своју традиционалистичку средину, ненавиклу на нагле промене.³ Један од зачетника српске Модерне, она је и као ликовни педагог у многу чему била испред својих савременика, настојећи да што више оплемени процес формирања личности, кроз који су њене ученице пролазиле.

Тек у другој половини XIX столећа, захваљујући, пре свега, првом уџбенику: Школи слободоручног цртања (1865), чији је аутор био Стева Тодоровић,⁴ цртање је, формално узевши, постало образовни предмет. Он, додуше, још нема своју физиономију, јер се настава претежно испомаже „прегледницама“, набављеним из иностранства. Ти „штампани формулари“, најчешће литографске репродукције дела познатих уметника, налазе се у готово свим школским „цртачким збиркама“, чак и у првим деценијама XX века.

Отворена 1863. године, Виша женска школа је убрзо потом, 1865, добила на дар 163 „прегледнице“.⁵ Када је, после три деценије 1. септембра 1893. Надежда Петровић постала учитељ цртања у њој, у старијим разредима још увек је најглавније било копирање постојећих репродукција.

У првом разреду ученице су цртале „све врсте правих и кривих линија, углова, контура предмета (куће и школски намештај), предмети лако сенчени“ — обично прецртавање с табле и „прегледница“; у другом су цртани геометријски облици, сенчењем и без сенчења, лишће, цвеће, орнаменти, пејсаж; у трећем су прецртавани пејсажи са „више сенака, из анатомије лаки и прости радови, писаљком и кредом“; у четвртном се даље увежбавало по програму за трећи; у петом се радило с „прегледница“: главе, фигуре и пејсажи с великим сенкама, употреба боја, рад са акварелом („пејсажи, дрва итд“). Врши се и теоретска настава: стилови, орнаменат, фигуре из класичног доба, наука о сенкама, перспектива, мешање боја. У шестом разреду рађено је једино са „прегледницама“ — колије су извођење „уљем, бојом, кредом“.⁶

Школске власти су настојале да побољшају фондове цртачких збирки. Премда није била за такав начин ликовног образовања, Надежда Петровић се, ипак, залагала за њено богаћење. Тако је после краћег времена број „прегледница“ нарастао на 1.769 комада; од тога су биле заступљене репродукције у едицији Taubinger (366),

Hermes (234), Höger (128), Reinhold (84), Strassgschwandfner (19), Пафаел и париска школа (417), такође ed Rion Le dessin d'imitation en tous genres, Paris, 1868, 1—83, са 56 репродукција и ed. Fourgault, L'Alphabet du Dessin, [principes d'après nature, у 40 свезака, као и многих других безимених, уз то још и 16 свезака орнаментике, 20 комада фигура и 20 глава од гипса.⁷

Пленериста по својим творачким склоностима, Надежда Петровић је желела да изводи ученице у природу, како би оне тамо, директним опажањем, боље уочиле облике, односе маса у простору и осетиле до које се мере једна боја, под дејством светлости, разлаже у своје валерске вредности. Да би се ово остварило, требало се ослободити устаљеног начина рада по учионицама. У томе јој је помогла чињеница да је и у неким другим београдским школама било предвиђено „цртање у пољу“,⁸ а и Ђорђе Крстић, који је већ био стекао углед великог уметника и врсног педагога,⁹ водио је одраније ђаке београдске Реалике „у природу, где су радили пејсаже и детаље архитектонских конструкција“. Надежда Петровић је, с пролећа, водила ученице на часове цртања обично у Ђачку башту, Топчидер, Раковицу и на Старо гробље,¹⁰ да раде „с природе“. Она се није заустављала само на томе. Кадгод би ученице ишле на екскурзије, носиле би са собом и своје цртачке блокове и у њих учртавали мотиве који би им се највише свидели. Тако су, на пример, о ускршњем одмору, 1904. ишле бродом у Неготин. И док је Надежда Петровић фотографским апаратом снимала „све што је било вредно сачувати у слици“, ученице су скицирале поједине пределе и детаље Ђердапа.¹¹ Одмах иза тога, ученице које су положили учитељски испит, биле су, о Духовима, на екскурзији у Сремским Карловцима и Новом Саду; између осталог, посетиле су и Змајеву родну кућу, коју су све одреда цртале.¹²

Надежда Петровић је схватала значај посећивања уметничких изложби, тог непосредног сусрета с ликовним делом, па је увек, кадгод јој се зато пружила прилика, ишла са ученицама да виде платна српских сликара. Тако их је, на пример, 26. маја 1898. године, водила на изложбу слика Марка Мурата и Леона Коена.¹³ Њена је заслуга остварено удруживање српских, хрватских и словеначких уметника у групу која је, већ на почетку, 1905. требало да проведе три месеца по Србији — „прикупљајући и снимајући интересне пределе, костиме, орнаментiku народну, типове и сцене из живота народа“.¹⁴ Када је ова југословенска колонија приредила, у марту 1907. године, изложбу у Београду,¹⁵ међу првим посетиоцима биле су и Надеждине ученице.¹⁶ Са колегиницом Косаром Цветковић водила је, у два маха, 5. и 10. јануара 1908. ученице IV — VII разреда на изложбу студија и скица Пашка Вучетића, у основној школи код Саборне цркве.¹⁷ У пролеће 1912 године остварена је у Београду IV југословенска изложба, која је Надежду Петровић надахнула да у Босанској вили напише један од својих најсадржајнијих ликовних приказа. Одушевљена учитељица није могла да лиши своје ученице задовољства да

заједно са њом виде ову уметничку манифестацију, прожету идејом југословенства.¹⁸

Да би заинтересовала ученице за свој предмет, она је покушала да унесе нешто више живости, да створи атмосферу уметничког угођаја у школском амбијенту. Из тих разлога, најпре је набавила шест „штафелаја“,¹⁹ а потом је, по директоровом одобрењу, почетком маја 1908. одржала кратак курс од осам часова за тзв. „суво“ малање на картону, свили дрвету, стаклу и теракоти, по „америчком методу“, помоћу нарочито препарираних боја.²⁰ Овај начин био је „погодан за оне ученице којима на редовним часовима цртања не иде од руке примењивање цртања на женске ручне радове по начину који се већ употребљава у овој школи“.

За све своје подухвате Надежда је, јамачно, уживала и подршку тројице својих колега, који су, повремено, обављали дужност учитеља цртања у овој школи. Били су то Ђорђе Крстић, Петар Убавкић и Риста Вукановић. Минхенски ђаци, својим стваралачким концепцијама, били су веома блиски са њом, па су зато сваку њену „слободу“ прихватили свесрдно. Тако је схватљивија појава да су се у Вишој женској школи и Женској гимназији, преко целе године (1908—1909), ученицима VI—VIII разреда, недељом држали ванредни часови цртања „по живим моделима“, посао који је Надежда Петровић радо обављала.²¹

Као истакнути културни и јавни прегалац,²² Надежда Петровић је увек била спремна да потпомогне сваку родољубиву акцију. Тако је 25. септембра 1908. године, заједно са својим ученицама, учествовала у омладинским манифестацијама привржености Босни и Херцеговини.²³ Тиме је успостављала још присније односе са ђацима, што је, свакако, доприносило и повећању интересовања за цртање.

Као протагониста модерних стремљења у уметности, Надежда Петровић је имала и савременије концепције ликовног образовања. Она није пренебрегавала ни једну компоненту која би могла да поспешу боље резултате овако усмереног настојања; њена идеја је била да се ученицама да тема: О утицају науке и уметности на духовно јединство српског народа у садашњости,²⁴ а у својим слободним саставима да се позабаве анализом слика (Чермаковог „Херцеговачког робља“, Јовановићевог „Крунисања Душановог“²⁵ и других), као „средства преношења идеје о уједињењу“.²⁶

Да би ученице имале што бољи увид у савремена ликовна збивања, она је набављала и стране илустроване часописе: *L'Illustration*, *Illustrierte Wäsche Zeitung*, *Zeitschrift für weibliche Bildung*.²⁷

Темељно ликовно образовање у овим школама побуђивало је пажњу просветних власти и самог двора. Тако је, на пример, јуна 1898. године, министар просвете Стеван Ловчевић посетио изложбу ђачких цртежа, а принцеза Јелена присуствовала је, у марту 1905. часу цртања у VI разреду, који је држао Риста Вукановић.²⁸

Премда се настава одвијала на најбољи могући начин, уз коришћење готово свих постојећих средстава обликовања, није могао

да се понови успех ђака Београдске реалке на Светској изложби у Паризу, 1889. године, када су они, поред похвале председника Француске Републике и Академије лепих уметности, за своје цртеже добили и злату медаљу.²⁹ Тежећи, свакако, истом признању, управитељ Више женске школе предао је Министарству просвете, 19. јануара 1900, цртеже својих ученица, одабране за Париску изложбу (1900), који су, после три месеца, враћени школи.³⁰ Било је то разочарење за све њих, особито за Надежду Петровић и Крстића, који се и сâм спремао за изложбу.³¹

Врстан аналитичар, обдарена способношћу да уочи најбитније, Надежда Петровић је умела да постави проблем и да, разрешавајући га низом закључака, доведе читаоца или слушаоца у стање крајњег задовољства. Свестрана у својој интелектуалној активности, она је увек трагала за новим, целовитијим видовима изјашњавања. У жељи да своје ученице упозна с најсуштаственијим проблемима образовања, она је повремено организовала предавања, која су држала њене колеге. У марту 1914. године, настојећи да их упозна са најосновнијим естетичким појавама, организовала је у школи неколико предавања. Исидора Секулић говорила је о укусу, а Надежда Петровић, три недеље пре ње, 6. марта, изнела је, ученицама и колегијуму, своја схватања о уметничком васпитању омладине.³² Било је то, по свој прилици, њено последње предавање у животу, јер је Србија убрзо потом заратила, а она је, као болничарка, кренула за војском; умрла је од пегавца, годину дана касније, 3. априла 1915. у Ваљевској болници.

НАПОМЕНЕ

1. Виша женска школа и Женска гимназија у Београду — Извештај за школску 1906/7. годину, Београд, 1907, 9.
2. Н. Петровић, Изложба слика Марка Мурата, Летопис Матице српске, 1904, IV, 106.
3. Прву Надеждину изложбу, у Београду, 1900, ликовни критичар Искре извргао је нишодаштавању.
4. Уп. Н. Симић, Један поклон Мише Анастасијевића Великој школи, Годишњак града Београда, XV, 1968, 270.
5. Виша женска школа у Београду — Педесетогодишњица 1863—1913, Београд, 1913, 34—38.
6. Годишњи извештај о Вишој женској школи у Београду 1897/98, Београд, 1898, 18—19.
7. Годишњи извештај о Вишој женској школи у Београду 1896/97, Београд, 1897, 31—32.
8. Трећа београдска гимназија — Извештај за школску 1907/1908, Београд, 1908, 7.
9. После успеха који су његови ђаци постигли у Паризу, 1889, Крстић је, 5. априла 1890. године, постављен за сталног учитеља II класе, а убрзо потом, заједно са Убавкићем, унапређен у I класу, у Реалци (Уп. Двадесетпетогодишњица београдске реалке, 1890, Београд, 1890, 163).
10. Виша женска школа и Виша учитељска школа — Извештај за школску 1902 — 1903, Београд, 1903, 56; Исто за 1908 — 1909, Београд, 1909, 33.
11. Исто, за школску 1903 — 1904. годину, Београд, 1904, 99.
12. Исто, 100.

13. Годишњи извештај о Вишој женској школи у Београду 1897/98, Београд, 1898, 46.
14. АС МПс 1905, XXIX, 162.
15. Уп. др К. Амброзић, Прва југословенска уметничка колонија, Зборник радова Народнoг музеја, 1956/57, Београд, 1956, 261—285.
16. Виша женска школа и Женска гимназија у Београду — Извештај за школску 1906/07, Београд, 1907, 9.
17. Исто, Извештај за школску 1907/1908, Београд, 1908, 20. Надеждином примером пошла је и њена млађа колегиница, Каролина Ротова, учитељица цртања, која је водила одељења II разреда на изложбу пртежа ученика и ученица пљеваљске гимназије, отворену октобра 1907. године у Југословенском клубу (Ibid., 19).
18. Виша женска школа — Извештај за 1911/12, Београд, 1912, 59.
19. Виша женска школа и Женска гимназија у Београду — Извештај за 1907/8, Београд, 1908, 16.
20. Ibid., 22.
21. Виша женска школа и Женска гимназија — Извештај за 1908/9, стр. 17.
22. Надежда је била члан Професорског друштва, СКЗ, члан 1907. године основаног Српског уметничког удружења и један од оснивача Кола српских сестара.
23. Виша женска школа и Женска гимназија — Извештај за 1908/09, стр. 13.
24. Виша женска школа — Педесетогодишњица, 159.
25. Реч је, свакако, о композицији Проглашење Душановог законика.
26. Виша женска школа и женска гимназија — Извештај за 1908/09, стр. 40, 43.
27. Извештај Више женске школе у Београду за 1899/1900, Београд, 1900, 62.
28. Годишњи извештај о Вишој женској школи у Београду 1897/98, Београд, 1898, 49; Виша женска школа и Женска учитељска школа у Београду — Изв. за школску 1904—1905. годину, Београд, 1905, 13, 31.
29. Н. Симић, Успех ђака београдске Реалке на Светској изложби у Паризу, 1889. године, Зборник за историју школства и просвете 9, 1976. У развоју ликовног образовања Срба овај успех је остао непоновљив.
30. Годишњи извештај о Вишој женској школи у Београду за 1899/900, 66—67.
31. Крстићу је министар просвете одобрио да може изостати из школе од 12. децембра 1899 до 1. јануара 1900, како би довршио своју композицију Пад Сталаћа за Светску изложбу (АС МПс 1899, II. бр. 12901).
32. Виша женска школа у Београду — Извештај за школску 1913—1914. годину, Београд, 1914, 13.